

QARABAĞDA EKOLOJİ TƏMİZLİK VƏ BİORESURLARIN QORUNMASI

Nigar QARAYEVA

Azərbaycan İnşaat və Memarlıq Elmi Tədqiqat İnstitutu, Azərbaycan

ID: 0009-0001-8333-6823

<https://doi.org/10.30546/12000021.2025.1.0030>

Xülasə. Məqalədə Qarabağın “ekoloji təmiz zona” elan edilməsinin elmi əsasları, perspektivləri və sosial-iqtisadi təsirləri araşdırılır. İşğaldan sonrakı dövrdə bölgədə torpaq degradasiyası, meşələrin qırılması, su ehtiyatlarının çirkənməsi və bioloji müxtəlifliyin azalması kimi ekoloji problemlərin mövcudluğu təhlil edilmişdir. Həmçinin, ekoloji siyasətlərin gücləndirilməsi, alternativ enerji mənbələrinin tətbiqi, kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı və ekoturizmin təşviqi kimi bərpa istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Nəticədə Qarabağın ekoloji təmiz zona kimi inkişaf etdirilməsi Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizliyinə, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə və yaşıl iqtisadiyyat modelinə mühüm töhfə verən strateji konsepsiya kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: Qarabağ, ekosistem, təbii resurslar, yaşıl iqtisadiyyat, alternativ enerji, ekoturizm

Giriş

Qarabağ bölgəsi zəngin təbii sərvətləri, müxtəlif iqlim şəraiti və bioloji müxtəlifliyi ilə seçilir. Uzun illər davam edən işğal nəticəsində ərazi ekoloji baxımdan böyük zərərlərə məruz qalsa da, müharibədən sonrakı dövrdə Qarabağın “ekoloji təmiz zona” elan olunması strateji əhəmiyyət daşıyır. Qarabağın ekoloji təmiz zona elan olunması ətraf mühitin bərpası, təbii resursların səmərəli idarə olunması, alternativ enerji mənbələrinin tətbiqi və dayanıqlı kənd təsərrüfatının inkişafına geniş imkanlar yaradır. Bu təşəbbüs həm də regionun turizm potensialını artırır və “yaşıl iqtisadiyyat” modelinə uyğun yeni iqtisadi inkişaf mexanizmlərinin tətbiqinə şərait yaradır. /1/, /2/ Qarabağın ekoloji təmiz zona kimi inkişaf etdirilməsi Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizliyinə, iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizəyə və regional əməkdaşlığa töhfə verəcək. Qarabağ bölgəsi zəngin təbii sərvətləri, müxtəlif landşaftı, iqlim şəraiti və bioloji müxtəlifliyi ilə Azərbaycanın ən mühüm ekosistemlərindən biridir. Lakin uzun illər davam edən işğal dövründə bu ərazilərin ekoloji tarazlığı pozulmuş, meşələr qırılmış, su hövzələri çirklənmiş, torpaqlar isə deqradasiyaya uğramışdır. Müharibədən sonrakı yeni mərhələdə Qarabağın “ekoloji təmiz zona” elan olunması həm milli, həm də regional baxımdan strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu konsepsiya yalnız təbiətin mühafizəsini deyil, eyni zamanda regionda dayanıqlı iqtisadiyyatın qurulmasını, alternativ enerji mənbələrinin inkişafını və ekoloji təhlükəsiz turizmin təşviqini nəzərdə tutur. Qarabağın ekoloji təmiz zona kimi formalaşdırılması Azərbaycanın “yaşıl inkişaf” strategiyasına uyğun olmaqla yanaşı, ölkənin beynəlxalq ekoloji təşəbbüslərdə rolunu da gücləndirir. Beləliklə, məqalənin məqsədi Qarabağın ekoloji təmiz zona elan edilməsinin elmi əsaslarını, perspektivlərini və sosial-iqtisadi təsirlərini təhlil etməkdir. Qarabağın relyefi müxtəlif və mürəkkəbdir. Ərazinin böyük hissəsini Murovdağ silsiləsi və Qarabağ vulkanik yaylası təşkil edir. Qarabağ təbii-coğrafi baxımdan zəngin resurslara malik olan bölgələrdən biridir. Burada müxtəlif iqlim tiplərinin mövcudluğu, relyefin çoxşaxəli olması, torpaq və su ehtiyatlarının bol olması təbii sərvətlərin və bioloji müxtəlifliyin zənginliyini təmin edir.

Şəkil 1. Murovdağ silsiləsi

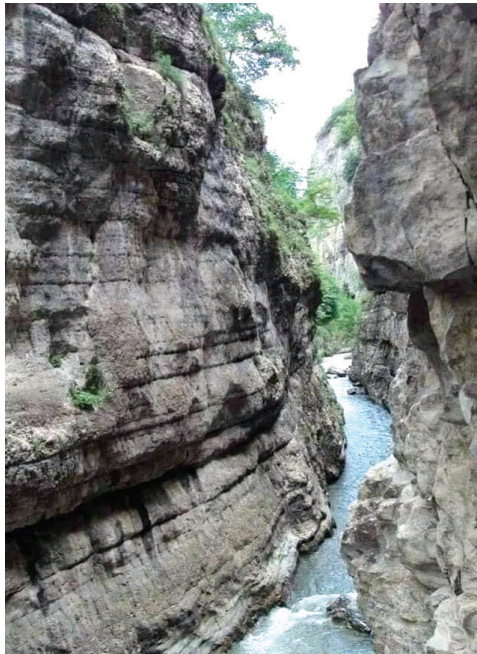
Şəkil 2. Qarabağ vulkanik yaylası

Ərazi flora və fauna baxımından olduqca zəngindir. Qarabağ meşələri palıd, vələs, fıstıq və digər qiymətli ağac növləri ilə yanaşı, dərman bitkiləri ilə də məşhurdur. Bölgədə endemik bitki növlərinin çoxluğu, həmçinin qoruq və yasaqlıqların mövcudluğu Azərbaycanın bioloji müxtəlifliyinin qorunmasında mühüm rol oynayır. Fauna baxımından da Qarabağ xüsusi əhəmiyyət daşıyır: burada ceyran, dağ keçisi, ayı, müxtəlif quş növləri və nadir sürünənlər məskunlaşıb. Qartal, kərkəs, turac və digər nadir quş növləri Qarabağın ornitofaunasını təşkil edir. Amfibiylar və sürünənlər arasında da nadir növlərə rast gəlinir. Regionun biomüxtəlifliyində xüsusi yeri **Qarabağ atı** tutur – bu cins yalnız yerli təbii şəraitə uyğunlaşmış, qədim tarixə malik unikal genetik resurs hesab olunur. /3/, /4/, /5/.

Şəkil 3. Qarabağ atı

Su ehtiyatları baxımından Qarabağ mühüm strateji məkandır. Tərtərçay, Xaçınçay, Bazarçay, Həkəri və digər çaylar bölgənin ekoloji həyatında əvəzsiz rol oynayır. Bu su hövzələri yalnız içməli su mənbəyi kimi deyil, həm də enerji istehsalında və kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Şəkil 4. Qarabağ çayları

Bütün bu təbii sərvətlər Qarabağın “ekoloji təmiz zona” elan edilməsinin elmi əsaslarını gücləndirir və regionun ekoloji, sosial və iqtisadi inkişafı üçün dayanıqlı baza yaradır. /6/

Qarabağ bölgəsi uzun illər işğal altında qaldığı dövrdə ciddi ekoloji zərərlərə məruz qalmışdır. Nəticədə regionda təbii tarazlıq pozulmuş, ekosistemlər zəifləyərək bərpası uzun müddət tələb edən vəziyyət yaranmışdır. Əsas ekoloji problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Torpaq Deqradasiyası və Çirkənməsi

- İşğal illərində kənd təsərrüfatı torpaqları baxımsız qalmış, bəzən isə məqsədli şəkildə çirkəndirilmişdir.
- Kimyəvi tullantılar, neft məhsulları və digər toksik maddələr torpağın məhsuldarlığını azaldaraq kənd təsərrüfatı istehsalına mənfi təsir göstərmişdir.
- Minalanmış ərazilər torpaqdan istifadənin qarşısını alır və uzunmüddətli təhlükə yaradır.

2. Meşələrin Məhvi və Bioloji Müxtəlifliyin Azalması

- Meşələrin kütləvi şəkildə qırılması nəticəsində torpaq eroziyası sürətlənmişdir.
- Bir çox nadir və endemik bitki növləri məhv olmuş, heyvanların təbii yaşayış mühiti daralmışdır.
- Bioloji müxtəliflikdə azalma regionun ekoloji sabitliyinə ciddi təhlükə törətmişdir. /7/, /8/.

3. Su Resurslarının Çirkənməsi

- Çay və su hövzələrinə sənaye və məişət tullantılarının axıdılması nəticəsində suyun keyfiyyəti kəskin şəkildə pisləşmişdir.
- Bu, həm içməli su təminatına, həm də kənd təsərrüfatı istehsalına mənfi təsir göstərmişdir.
- Su ekosistemlərində balıq və digər su canlılarının azalması müşahidə olunmuşdur.

4. Sənaye və Hərbi İrsin Mənfi Təsirləri

- İşğal zamanı yararsız vəziyyətə düşmüş zavodlar, atılmış texnika və hərbi obyektlər ekoloji təhlükə mənbəyinə çevrilmişdir.
- Bu obyektlərdən yayılan toksik maddələr ətraf mühitin çirkənməsinə səbəb olmuşdur.

Regionun dayanıqlı inkişafı üçün ekoloji bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bunun üçün aşağıdakı istiqamətlər vacibdir:

- **Ekoloji siyasətin gücləndirilməsi:** Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət proqramlarının hazırlanması və tətbiqi.
- **Yaşılıqların bərpası:** Meşələrin yenidən salınması, yerli flora və faunanın qorunması.

- **Alternativ enerji mənbələri:** Günəş, külək və hidroenerji potensialının istifadəsi ilə ekoloji təmiz istehsalın təşviqi.
- **Torpaq və suyun bərpası:** Çirklənmiş ərazilərin rekultivasiyası və təmizlənməsi.
- **Ekoturizm imkanları:** Qarabağın təbii gözəlliklərinin bərpası və ekoloji turizmin inkişafı. /9/, /10/

Şəkil 5. Zəfər gününün şərəfinə əkilən 44 min ağac

Beləliklə, Qarabağın ekoloji vəziyyəti yalnız bərpa tədbirləri ilə stabiləşdirilə bilər. Bu proses həm bölgənin iqtisadi inkişafını dəstəkləyəcək, həm də Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizliyinə mühüm töhfə verəcəkdir.

Qarabağın “ekoloji təmiz zona” kimi inkişaf etdirilməsi bir sıra strateji üstünlüklərə malikdir:

1. Təbii resursların qorunması və bərpası:

Ekoloji təmiz zona konsepsiyası torpaq, su və meşə ehtiyatlarının dayanıqlı idarə olunmasını təmin edir. Bu yanaşma ərazilərin eroziyadan qorunmasını, su hövzələrinin təmizlənməsini və meşə örtüyünün bərpasını mümkün edir.

2. Alternativ enerji mənbələrinin tətbiqi:

Bölgənin günəş, külək və su enerjisi potensialından istifadə etmək ekoloji cəhətdən təhlükəsiz enerji istehsalını təmin edir. Bu, həm də karbon emissiyalarının azaldılmasına və yaşıl iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır.

3. Dayanıqlı kənd təsərrüfatı və turizmin inkişafı:

Ekoloji təmiz zona ərazilərində kimyəvi gübrə və pestisidlərin istifadəsinin azaldılması, orqanik məhsulların istehsalı və ekoturizmin təşviqi mümkün olur. Bu isə yerli əhali üçün əlavə gəlir mənbəyi və regionun sosial-iqtisadi inkişafına töhfə verir.

4. Regional və beynəlxalq əməkdaşlıq: Qarabağın ekoloji təmiz zona elan olunması regionun beynəlxalq ekoloji təşəbbüslərdə iştirakını asanlaşdırır, ətraf mühitin qorunması sahəsində təcrübə mübadiləsini genişləndirir və ekoloji diplomatiyanın inkişafına töhfə verir.

5. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə: Yaşıl zonaların qorunması və bərpası karbon qazının udulmasını artırır, iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirlərini azaltmağa kömək edir.

Beləliklə, ekoloji təmiz zona konsepsiyası Qarabağın təbii sərvətlərinin qorunması, sosial-iqtisadi inkişaf və yaşıl iqtisadiyyatın təşviqi üçün mühüm strategiya olaraq qəbul edilir.

Nəticə

Qarabağ bölgəsinin işğaldan sonrakı ekoloji mənzərəsi göstərir ki, uzun illər davam edən baxımsızlıq və dağıdıcı fəaliyyətlər təbiətə ciddi zərər vurmuşdur. Torpaqların, su ehtiyatlarının, meşələrin və bioloji müxtəlifliyin qorunması yalnız ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından deyil, həm də bölgənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün həyati əhəmiyyət daşıyır.

Təvsiyələr:

1. Regionda kompleks ekoloji monitoring sisteminin qurulması və daimi nəzarətin təmin edilməsi;
2. Çirkələnmiş torpaq və su ehtiyatlarının bərpası üçün beynəlxalq təcrübədən istifadə edilməsi;
3. Meşə massivlərinin bərpası və bioloji müxtəlifliyin qorunmasına dair xüsusi proqramların hazırlanması;
4. Ətraf mühitə zərər vurmayan alternativ enerji mənbələrinin inkişafına üstünlük verilməsi;
5. Qarabağın ekoloji təmiz zona kimi inkişaf etdirilməsi və ekoturizmin təşviqi.

Beləliklə, Qarabağın ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması yalnız təbiətin qorunması deyil, həm də bölgənin gələcək inkişafı və insan sağlamlığının təminatı baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif(lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. (2023). Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi. Bakı: Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. /1/
- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin çıxışları. (2021). Qarabağın ekoloji təmiz zona elan edilməsi ilə bağlı. Bakı: Prezidentin Mətbuat Xidməti. /2/
- Asiya İnkişaf Bankı. (2021). Azərbaycanın ekoloji vəziyyəti: Təhlil və perspektivlər. Manila: Asiya İnkişaf Bankı. /4/
- BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədləri üzrə hesabatlar. (2022). İqlim dəyişikliyi və ekosistemlərin qorunması. New York: BMT. /3/
- Dağlıq Qarabağda ekoloji terror regionun ətraf mühitinə ciddi təhlükə yaradır (2020). Birgə bəyannat. Bakı: TIME. Link /8/
- Qarabağda ekoloji terrora son (2023). Elmi-praktik konfransın materialları. Bakı: Respublika News. Link /6/
- Qarabağda ekosid (2023). Karabakh.Center. Link /7/
- Qarabağda ekologiyanın bərpası üçün hansı tədbirlər görülməlidir? (2024). Bizim Media. Link. /9/
- Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı: Perspektivlər və çağırışlar (2023). Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Bakı: UNEC. /10/
- Kabulov, A., Normatov, I., Saymanov, I., Baizhumanov, A., & Yarashov, I. (2024). Models, methods and algorithms for monitoring environmental impact on agricultural production. arXiv. Link /5/

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail ünvanı: mirayesra@mail.ru